

is: een reisverslag. Zeker in een tijd waarin reizen even wat minder voor de hand ligt (de beperkende maatregelen vanwege Covid19 zijn volop van kracht terwijl ik dit schrijf) is een reisverslag dat je vele kanten van plekken en landschappen laat zien aantrekkelijk.

De historische inbedding van de reis is nauwelijks origineel te noemen en zelfs wat ouderwets, als ik zo vrij mag zijn. We lezen vooral in het begin een paar maal dat Nederland een land is wat zichzelf heeft gemaakt. Dat is voor een boek met een sterk Frans perspectief (de auteur woont in Frankrijk) misschien niet eens zo raar – als we aannemen dat de originele quote van Descartes komt – maar daarmee is die opmerking nog steeds niet erg interessant. De Nederlandse watergeschiedenis is meer dan de heroïsche strijd tegen het water. Het is gelukkig wel zo dat in de teksten de nodige details en nuances worden gegeven, maar al met al blijft het boek gebaseerd op een nogal traditionele geschiedschrijving. De literatuur waarnaar wordt verwezen, laat ook weinig anders toe. Meer recent werk is niet gebruikt, en meer wetenschappelijk werk al helemaal niet.

Er staan ook een aantal merkwaardige opmerkingen in het boek. Zo wordt op pagina 27 gesteld dat de helft van Nederland ‘inclusief meren en rivieren’ onder de zeespiegel ligt. Gelukkig wordt elders in het boek het meer reële getal van 1/3 gebruikt, maar ik blijf het lastig vinden mezelf zoveel rivieren en meren onder de zeespiegel voor te stellen – hoewel het wel kan: de Oude Rijn, de Kagerplassen en het Braassemmeer maken deel uit van de boezem van Rijnland en liggen op 0,60 meter -NAP. Ook de claim dat we de naam Holland gebruiken door keuzes die zijn gemaakt door Lodewijk Napoleon (p. 11) lijkt me wat merkwaardig. Ten eerste moet hier het ‘we’ gekwalificeerd worden: de term Holland voor de landsnaam Nederland wordt eigenlijk vooral internationaal gebruikt, niet in Nederland zelf. Ten tweede was de naam Holland natuurlijk al iets eerder in gebruik, en weerspiegelt het samengaan van Holland met Nederland zeker ook de machtsverhoudingen in het verleden. Het boek zelf benadrukt de historische overheersing van Holland ook door de term in de titel te kiezen, terwijl het boek niet gaat over Holland in een van beide betekenissen.

Het boek is eigenlijk ook geen geschiedenisboek, maar een weergave van een persoonlijke rondreis. Daarbij wordt het heden rond het IJsselmeer verbonden met het verleden van de Zuiderzee. Het historische perspectief mag dan wat beperkt zijn, maar met zijn reisverslag illustreert Jan Renette hoe plaatsen en landschappen nog sporen van de geschiedenis laten zien, bewerken en benadrukken. Geschiedenis wordt eigenlijk steeds opnieuw gemaakt en uitgedrukt in materiaal en verhalen. Dat laat dit boek zien en daarmee illustreert het een thema wat we bijvoorbeeld ook terugvinden in discussies rond erfgoed. Het boek is natuurlijk zelf ook een zeer goed voorbeeld van hoe geschiedenis gemaakt wordt. Nederlanders, ook als zij in Frankrijk wonen, maken Nederland nog steeds, in het echt, in verhalen en in dikke, fraai geïllustreerde boeken!

Marieke van Delft & Reinder Storm, *De geschiedenis van Nederland in 100 oude kaarten*. Tiel: Lannoo, i.s.m. Koninklijke Bibliotheek (Den Haag) & Allard Pierson | De Collecties van de Universiteit van Amsterdam, 2019, 400 pp., ISBN 978-94-014-59075-4, hb.

LAURAN
TOORIANS

De studie van het verleden kan niet zonder kaarten. Veruit het duurste boek dat ik moest aanschaffen toen ik lang geleden (in 1979) begon aan mijn studie geschiedenis in Leiden was een atlas: *Westermann Grosser Atlas zur Weltgeschichte* (nog steeds in druk). Boeken met plaatjes golden als minderwaardig ‘populair’, al kwam daar snel verandering in. Maar kaarten waren – en zijn – essentieel. Als historicus moet je niet alleen weten wat en wanneer, maar ook waar zich een gebeurtenis afspeelde en de meest beruchte vraag bij het

Marieke van Delft en Reinder Storm

DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

IN 100 OUDE
KAARTEN

tentamen algemene geschiedenis was een blinde kaart van Europa, dus met uitsluitend landsgrenzen, die nauwkeurig moest worden gedateerd.

Nu is de liefde voor kaarten allicht niet elke historicus aangeboren en een jongere collega vroeg mij onlangs nog zonder enige ironie wat er toch aan een atlas te recenseren zou kunnen zijn. Na enige uitleg werd hem alsnog duidelijk dat zowel recentere als oude kaarten waardevolle historische bronnen kunnen zijn, mits je ze leert lezen. Net zoals je grafelijke oorkonden of zestiende-eeuwse schepenstukken moet leren lezen. Naast hun informatieve waarde oefenen kaarten op veel mensen ook een esthetische aantrekkingskracht uit, nog los van het aantrekkelijke gegeven dat je met een kaart of een atlas en een beetje fantasie in je leunstoel op reis kunt.

Atlassen kunnen door dit alles altijd rekenen op een groot en vooral divers publiek. En voor wie in geschiedenis is geïnteresseerd, komen zij dan veelal in twee soorten: atlassen met oude kaarten, vaak – maar niet altijd – gemaakt en gepubliceerd met

een sterk esthetische inslag, en atlassen met nieuwe kaarten die het verleden in beeld brengen, zoals die van Westermann of de *Bosatlas van de Wereldgeschiedenis*. De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en Allard Pierson | De Collecties van de Universiteit van Amsterdam, twee instellingen met met omvangrijke collecties oude kaarten, kozen in samenwerking met Uitgeverij Lannoo voor een combinatie. Het resultaat daarvan is *De geschiedenis van Nederland in 100 oude kaarten*, een atlas met louter oude kaarten die samen de geschiedenis van Nederland verbeelden, van de Romeinse tijd tot en met de Watersnoodramp van 1953.

Het boek is opgebouwd in een vrij strak stramien van steeds een dubbelpagina (een 'spread') met een kaart – soms zijn het er twee – gekoppeld aan een jaartal of een korte periode, gevolgd door een of twee spreads met achtergronden en extra illustraties die in de meeste gevallen ook kaarten of details daaruit zijn. Die tekstpagina's verwijzen uiteraard naar de groot afgebeelde kaart, maar bevatten ook veel informatie over het historische moment en bieden zo veel context. In zijn totaliteit biedt dit boek dan ook niet alleen een overzicht in kaarten zoals het een atlas betaamt, maar vormt het tevens een goede introductie op de 'Vaderlandse geschiedenis'. En ja, dat is nog steeds sterk de geschiedenis van de Republiek, maar de samenstellers zijn er toch goed in geslaagd om ook andere delen van Nederland aan bod te laten komen.

Een evidente handicap bij het maken van een boek als dit is natuurlijk dat de productie van kaarten in enige omvang pas in de loop van de vijftiende eeuw op gang kwam. We belanden dan ook al op bladzijde 36 in 1450. Dat gebeurt met een kaart die eind vijftiende eeuw door Henricus Martellus werd getekend op basis van de geschreven informatie in de *Germania* van Nicolaus Cusanus (1401-1464; afkomstig uit Bernkastel-Kues aan de Moezel). Dat 'kaarten' in deze vroege periode vaker uit louter tekst bestonden, wordt mooi geïllustreerd met een 'kaartje van de Aardenburgse Moer' uit 1307.

Hier zou zeker ook kaartje van de Langstraat niet hebben misstaan waarmee studenten in Parijs in 1357 de grens tussen de Engelse en de Picardische 'naties' duidelijk maakten (de studenten waren op basis van herkomst verenigd in naties die een eigen bestuur hadden). Dit zeer schetsmatige kaartje is voor zover bekend de enige contemporaine kaart van de Grote Waard.¹ Dit fascinerende kaartje is dus niet opgenomen en verder is voor deze vroege periode geput uit historiserende kaarten die ook in de zestiende eeuw al werden vervaardigd. De Kaart van Peutinger ontbreekt niet. Dat is een dertiende-eeuwse kopie van een Romeinse wegenkaart uit de vierde eeuw na Christus.

Dat veel kaarten in dit boek te maken hebben met water zal niemand verbazen. Direct na de Aardenburgse Moer zijn we al bij de Sint-Elisabethsvloed (1421), gevolgd door de Scheldekaarten van 1490 en 1505. Daarna varieert het van handel op de Oostzee, haring-

¹ Peter van der Krogt, 'Lokale kaarten van Nederland uit de late Middeleeuwen', *Caert-Thresoor* 27 (2008) 29-42 (nr. 2).

William de Spyny, *Tabula de finibus inter Anglicam et Picardam nationem controversis*, 1357. Parijs, Bibliothèque de la Sorbonne, Archives de l'Université de Paris, Reg. 2.2 fol. 35v. Het dispuut spitste zich toe op de vraag of de grens tussen beide naties de oude of de nieuwe Maasloop volgde. De Oude Maas won, met als resultaat dat Johannes Mast, afkomstig uit Geertruidenberg, niet langer viel onder de Engelse natie, met de Schot William de Spyny als 'procurator', maar als Picardiër werd beschouwd. Het noorden is linksonder en links op de kaart splitst de Maas zich waarbij in een ovaal (met tweemaal 'Herpt') met een dikke stip de dam in het Oude Maasje is aangegeven: 'obstructio Mosa'. Langs de rand van het kaartje is de Merwede getekend. Daarmee staat de hele Grote Waard hier op de kaart. (Foto met dank aan Hildo van Engen.)

visserij, inundaties en overstromingen, het Hollandse eilandje Decima bij Nagasaki in Japan, de plantages aan de grote rivieren in Suriname, trekvaarten, leidingwater en tal van droogmakerijen, om zoals gezegd te eindigen in 1953. Natuurlijk blijft het daar niet bij. Van de Hollandse Opstand tot het bombardement op Rotterdam komt ook oorlog in beeld, ook met een bijzondere kaart van de 'Grenzzaun von Aachen-Antwerpen', de 'dodendraad' – een hek onder hoogspanning van 2000 volt – waarmee de Duitsers in 1915 de grens tussen België en het neutrale Nederland afsloten.

Er zijn ook lichtere onderwerpen zoals stadsparken en toerisme en er is humor met de kaart waarmee de Leidse uitgever Sijthoff protesteerde tegen het feit dat eind negentiende eeuw gemechaniseerde drukkerijen in een aantal provincies voor de belasting werden aangeslagen als molenaars. Wat hij aan de kaak stelde, was rechtsongelijkheid. Dus toch ook weer serieus. Deze atlas vormt hiermee een behoorlijk ideale combinatie van kijkplezier en een brede en vaak verrassende inkijk in de geschiedenis van Nederland. Hoe nauw die geschiedenis is verbonden met water, blijkt hier overduidelijk. Wie het boek ten volle wil genieten, zal wel vaak geneigd zijn er een loop bij te nemen, want ondanks het grote

AAN DE BELGISCHE GRENS.

1915

„WEER IS EEN BELG, DIE OVER DE GRENS NAAR NEDERLAND
WILDE VLUCHTEN, IN HET ELECTRICHE PRIKKELDRAAD
BLIJVEN HANGEN EN DOOR DEN STROOM GEDOOD.“
(KRANTENBERICHT VAN IEDEREN DAG.)

Prent van Albert Hahn
in de Notenkraaker van
24 juli 1915.

formaat van het boek zijn de kaarten vaak toch verkleind en bieden zij zoveel detail dat niet alles meteen goed leesbaar is. En dat ligt niet aan de drukwaliteit. Wel een inherent probleem is natuurlijk de vouw in het midden van heel veel kaarten. Dat kan anders, maar daarmee zou het boek wel veel duurder zijn geworden. Die keuze is dus te vergeven, want dit boek verdient een groot publiek.